

Luthersk kirkedannelse i Sør-Afrika

Del 2: Apartheid og kirkens enhet

GUNNAR LISLERUD *)

1. Politisk utvikling

I Sør-Afrika etter 2. verdenskrig overtok boerne den politiske styringen i landet. Ved parlamentsvalget i 1948 vant boernes *National Party* en overveldende seier og sikret seg dermed majoritet i det nasjonale parlamentet. Det bør registreres at bare hvite borgere hadde stemmerett, og bare hvite hadde sete i nasjonalforsamling og regjering. Valget betydde at nasjonalistregjeringens rasepolitikk med total segregasjon (Apartheid) mellom rasene nå kunne gjennomføres. Boernes politikk var alltid å sikre Sør-Afrika som den hvite manns land. De ville ikke løpe den risiko å bli kastet på sjøen av det svarte Sør-Afrika.

Frigjøringsbevegelsene *African National Congress* (ANC) og *Pan African National Congress* (PAC) trappet opp sin virksomhet, og i 1955 proklamerte ANC sitt Freedom Charter hvor det mellom annet krevdes alminnelig stemmerett for alle landets borgere - «one man, one vote» og «equal pay for equal work».

Midt på 50-tallet opprettet ANC sin militante avdeling «Umkhonto weSizwe» under ledelse av den unge afrikanske advokaten Nelson Mandela. Kirkelederen Albert Luthuli var fremdeles president i ANC. Frigjøringsbevegelsene ble snart utvist av landet og opprettet sine hovedkvarter i Tanzania og senere i Zambia, men gjennom sabotasjeaksjoner fortsatte man frigjøringskampen i Sør-Afrika.

*) Biskop Gunnar Lislrud avgikk ved døden 17. mai 1998. Artikkelen utgis post mortem.

Den sør-afrikanske regjeringen bygde ut sin hemmelige polititjeneste (Secret Police) og spesielle hæravdelinger (South African Defence Force) for å knuse den voksende motstanden fra den ikke-hvite befolkningen. Demonstrasjoner, sabotasjeaksjoner og vold hørte til dagens orden, og politiet svarte med unntakstilstander, «raids» og massearrestasjoner.

Den svarte befolkningen ble presset, men ville ikke godta de nye Apartheid-lovene med opprettelse bl.a. av Bantustans / homelands, hvor den svarte befolkningen ble tvangsflyttet - hver stamme for seg. Afrikanerne ble aldri gitt anledning til å uttale seg, men ble behandlet som objekter med stadig nye lover som krenket den svarte manns menneskeverd. Det var i denne tiden Black Consciousness-movement vokste frem, særlig blant studenter og intellektuelle, og skapte ærefrykt og stolthet ved det å være svart. «Black is beautiful» het ett av bevegelsens slagord, og dens ledere styrket det voksende behovet hos den afrikanske befolkningen for å finne seg selv og ta ansvar for sin fremtid. Denne frihets- og selvstendighetstrangen fant gjenklang også blant afrikanske kristne.¹

2. Luthersk samling i Natal, ELCSA-SER.

Det er i denne perioden vi møter målbevisste bestrebelsler på en luthersk samling og forsøkene på å etablere en nasjonal luthersk kirke. Etter den offensive lutherske misjonsinnsatsen fra midten av det 19. århundre ble det opprettet en lang rekke menigheter, skoler, hospitaler og klinikker. Arbeidet ble lenge ledet av hvite misjonærer og de lutherske misjonsselskapene var heller tilbakeholdne med å overgi ledelsen til afrikanske medarbeidere. Men etter verdenskrigen 1939-1945 begynte ting å skje. I Natal og Zululand var NMS den første misjon som opprettet en selvstendig synode i 1953, men i løpet av 1950-årene ble denne prosessen gjennomført i samtlige fem lutherske misjoner i provinsen. Det betydde bl.a. at afrikanske prester fikk ledende posisjoner i misjonssynodene. I NMS' synode ble en svart prest K.J. Msomi valgt til president i 1954.

Afrikanske ledere var i stigende grad bevisst at de lutherske kirkerne måtte samles ikke bare i misjonssynoder hvor menigheter fra de gamle misjonsselskapene gikk sammen i selvstendige synoder, men synodene måtte etablere en nasjonal luthersk kirke. Der ville de også ha med de hvite lutherske kirkene. De yngre misjonærene fra Norge, Sverige og USA som kom ut etter siste verdenskrig, ble sterke pådrivere og effektive strateger for denne prosessen. Enkelte representanter for den yngre generasjon av tyske misjonærer ble også med som støttespillere i enhetsbevegelsen.

I 1950-årene var misjonene og misjonssynodene kommet så langt at man kunne legge frem forslag om en samlet luthersk kirke i Sør-Afrika. I første rekke siktet man på en samling av misjonssynodene i Natal og Zululand, men det endelige mål var en nasjonal luthersk kirke. Det ble *The Cooperating Lutheran Missions in Natal* (CLM) og dens unionskomité, Advisory Synod, som utarbeidet de første planene i en rekke kommisjoner for teologi, liturgi, kirkeorden, økonomi og diakoni.

Det grunnleggende problemet i unionsforhandlingene var å komme frem til en felles teologisk plattform. Misjonsselskapene og synodene hadde alle Skriften og de lutherske bekjennelsesskrifter som teologiske basisdokumenter - noen endog hele *Konkordieboken*. Dette var allikevel ikke tilfredsstillende for de mest konservative lederne, og man krevde et bekjennelsesdokument hvor man nærmere tolket bestemte punkter i bekjennelsen. Dokumentet ble kalt *United Testimony - Church Practice and Discipline*.²

Rasespørsmålet ble ikke drøftet i noen spesiell artikkel i unionsdokumentet, men Artikkel 8 tar opp spørsmålet om menneskets verdighet. Der læres det: «Siden alle mennesker er skapt av Gud og står likt overfor ham når det gjelder frelse, ser vi det som en plikt alltid å respektere menneskets verdighet, og vi regner det som synd å diskriminere mennesker på grunnlag av rase eller farge.» Artikkelen har en klar relasjon til raseproblematikken i Sør-Afrika og er ett av de første offisielle utsagn fra noen kirke i Sør-Afrika rettet mot rasediskrimineringen i landet.

Spørsmålet om en *Confessio Africana* ble drøftet, men man anså at situasjonen ikke var moden for et mer omfattende bekjennelsesskrift i tillegg til de lutherske bekjennelser. Den siste delen av *United Testimony* drøfter enkelte tradisjonelle skikker knyttet til inngåelse av ekteskap, og begravelser, dvs kirkens forhold til en rekke punkter i afrikansk religion.³

Det var forskjellig syn på lederstrukturen i kirken, bl.a. om kirkens leder skulle være president eller biskop. Unionsdokumentet har en artikkel III om «Embete for kirkens leder». Kirken valgte bispeembetet. Det ble påpekt at den første lutherske misjonær blant Zulufolket, Hans Paludan Smith Schreuder, hadde vært biskop. Også hans etterfølger, Nils Astrup, ble ordinert til biskop. Den svenske synoden hadde igjen innført bispeembete i sin Zulukirke, og denne tradisjonen ønsket afrikanerne å fortsette.

Unionsdokumentene ble forelagt samarbeidsorganet CLM, samtlige misjonsselskaper og misjonssynoder, men også *Conference of Churches on Lutheran Foundation* (CCLF), som ble etablert i 1953. Der var samtlige kirker, misjoner og misjonssynoder i hele Sør-Afrika,

men også de hvite lutherske kirkene representert. Man siktet på en samlet luthersk nasjonalkirke. Derfor ble samtlige unionsdokumenter lagt frem til behandling i CCLF. Samtidig åpnet presteskolen på Umpumulo, *Lutheran Theological College* (LTC), adgang for studenter fra hele det sørlige Afrika, og det ble valgt et College Board med representanter fra de forskjellige ikke-hvite lutherske misjoner og synoder i Sør-Afrika. En var klar over at en felles-luthersk presteskole for hele landet ville styrke fellesskapet kirkene imellom og bidra til en nasjonal luthersk kirke. Apartheid-lovene i landet forbød felles skoler og universiteter for svarte og hvite.⁴

CCLF oppfordret CLM til å innkalle samtlige lutherske kirker og misjoner i Sør-Afrika, Sørvest-Afrika og Rhodesia til en *Preparatory Assembly* i Durban i 1957.⁵

Forskjellen i medlemstall mellom de svarte og hvite (tyske) synoder og kirker var stor. Misjonssynodene telte omlag 1 million medlemmer medregnet kirkene i Sørvest-Afrika og Rhodesia, mens de hvite (tyske) synodene ikke kunne regne med mer enn vel 50.000 kirkemedlemmer.

Det store spørsmålet var hvilken organisasjonsmodell man skulle velge. To alternativer ble presentert for delegatene, nemlig en unionskirke eller en føderasjon av regionale kirker.

I forhandlingene var det stor støtte for alternativ I. Man hevdet at en unionskirke ville være den rette løsningen, hvor svarte og hvite lutheranere ville være medlemmer i den samme kirken. Alternativ II: Føderasjon av regionale kirker ble foreslått som den mest realistiske løsningen. Det ville bety en samling av misjonssynoder og kirker på regional basis. Det neste skritt ville være å samle de regionale kirkene i en nasjonal kirke. Ingen av konstitusjonsforslagene presenterte noen artikkel om rasebestemt medlemskap.

De afrikanske delegatene presset på for en unionskirke, og hevdet: «Vårt folk forstår ikke hvorfor det skal være splittelse mellom oss. Hvorfor skiller dere oss ad - svarte og hvite?» De henviste mellom annet til kirkestrukturen som var adoptert i den anglikanske kirken og i metodistkirken. Fra representantene for de hvite kirkene ble det uttalt at i en luthersk sammenheng er det ikke nødvendig med en «constitutional unity» (konstitusjonell enhet), bare det er «spiritual unity» (åndelig enhet). Organisasjonsformen hadde ingen betydning, og man henviste til Augustana (CA) artikkel VII. Den endelige resolusjon, enstemmig vedtatt, lød slik:

That all the church bodies seriously interested in uniting the various Lutheran churches in South-Africa, be seriously requested to

bring about a decision of their governing bodies and to report this decision to the Continuation Planning Committee.

Allerede året etter, i oktober 1958, møttes representantene fra de samme kirkene til «Constitutional Assembly for Formation of Regional Lutheran Churches and a Federation of Evangelical Lutheran Churches in Southern Africa».⁶

Under møtet ble det reist spørsmål om hvordan «føderasjon av regionale kirker» skulle oppfattes. Var intensjonen å danne en føderasjon av kirker innen et regionalt område, eller siktet man på en føderasjon av regionale kirker på et nasjonalt plan? Den siste tolkningen ble fastsatt som intensjonen i konstitusjonsforslaget. Møtestedet var misjonsstasjonen *Christianenburg* utenfor Durban. Hver misjonssynode hadde valgt 18 representanter hvorav 3 var hvite misjonærer.

De tyske synodene i Sør-Afrika var ikke rede til å fatte noe vedtak, mens den tyske kirken i Sørvest-Afrika kunne meddele at man i prinsippet var positivt innstilt til en føderasjon av lutherske kirker.⁷

Studentutvalget på LTC skrev et brev til unionsforsamlingen i *Christianenburg* og appellerte til luthersk samling. Brevet sluttet slik: «United we stand to gain much. Divided we risk to loose all that we hold dear.» Brevet forteller om engasjerte teologiske studenter som nøye fulgte med i kampen for luthersk enhet. De ønsket å gjøre tjeneste som prester i en luthersk nasjonalkirke.⁸

Representantene for de tyske kirkene var tilbakeholdne i sine uttalelser. Men både hvite og svarte var klar over at tyskernes nølende holdning til å gå inn i en nasjonal luthersk kirke bunnet i deres syn på rasespørsmålet. Afrikanerne visste at majoriteten av de tyske kirke-medlemmene var tilhengere av boernes Apartheid-politikk. Men afrikansk høflighet forbød dem å komme åpent frem med deres sterke kritikk - ikke engang da det ble ringt til middag og de hvite delegatene ble invitert til det hvite hotellet i den hvite bydelen New Hannover, mens de svarte delegasjonsmedlemmene ble henvist til den lokale afrikanske skolen.⁹

Møtet fattet til slutt følgende vedtak:

In principle this Assembly agrees to the formation of regional churches in Southern Africa and urges that synods that want to join a regional church to do so.

In accordance with the mandate from their synodical assemblies the delegates from the Norwegian Lutheran Zulu Synod (NMS), Mankankanana Lutheran Synod (ALM), Swedish Evangelical Lutheran Zulu Church and Zulu, Xhosa, Swazi Synod (BM) voted for

the formation of a Regional Church in the Zulu-Xhosa-Swazi Region, and that this Regional Church should federate with regional churches as visualized in Alternative II a Federation of regional churches for the top structure of the Evangelical Lutheran churches in Southern Africa. The first Regional Assembly will be called within a period of 18 months.¹⁰

I dagene 5.-10. juli 1960 møttes representantene for de fire misjons-synodene som hadde stemt for etableringen av en regional luthersk kirke i Natal. Møtestedet var Kwa Mondi misjonsstasjon i Eshowe, Zululand. Også representanter fra Hermannsburger-synoden deltok, men først året etter var den rede til å gå inn i den regionale kirken. Det totale medlemstallet ble vel 150.000. Kirkens navn ble Evangelical Lutheran Church in South Africa - South Eastern Region (ELCSA-SER).¹¹

Spørsmålet om kirkens lederskap måtte endelig avklares i Eshowe. Følgende vedtak ble fattet:

* that the leader of the Church be a bishop.

* that the election of the bishop take place 3-5 years after July, 1960.

* that for the present period of 3-5 years the chairman of the Union Committee be the leader of the Church.¹²

Det betød at biskopen for den svenske synoden, biskop Helge Fosseus, ville tjenestegjøre som kirkens første leder. Spørsmålet om biskop eller president hadde allerede vært drøftet på Christianenburg Assembly. Kirkens hovedkontor og kirkesenter ble plassert på Umpumulo.¹³

Konstitusjonen for ELCSA-SER fikk avgjørende betydning også for de andre regionale kirkene som ble opprettet i de følgende år - i Kapp-provinsen, Orange-fristaten, Botswana, Johannesburg-området (the Rand), Nordre Transvaal, Vestre og Søndre Transvaal, Namibia og Zimbabwe. Samtlige kirker gikk inn for en episkopal-synodal kirkeordning. De samme kirkene meldte seg inn i *South African Council of Churches* (SACC) og *Det lutherske verdensforbund* (LVF). Dermed markerte de sin økumeniske profil.

Dannelsen av ELCSA-SER tok lang tid, og en rekke hindringer måtte ryddes av veien, men da den var på plass, fulgte de andre regionale kirkene etter. ELCSA-SER ble mønsteret i den nye kirkestrukturen i den lutherske familien i Sør-Afrika.

3. Luthersk samling på nasjonalt plan, ELCSA

3.1 Problemer underveis

Allerede under det konstituerende kirkemøtet i Christianenburg i 1958

kunne superintendent P.S.Pakendorf meddele at Berlinermisjonens to synoder i Nordre og Søndre Transvaal var i ferd med å etablere seg som en regional kirke.¹⁴ Hermannsburgerne i Vestre Transvaal var også i ferd med å etablere sin regionale kirke. Derfor fulgte man nøye med utviklingen i Natal og Zululand. Under møtet ble det gjort kjent at det bare var et tidsspørsmål før Berlinermisjonens arbeid i Kapp-provinsen og Orange-fristaten ville danne en regional kirke. Dermed var de nødvendige brikkene lagt for etableringen av en føderasjon av lutherske kirker i Sør-Afrika. Det er her tale om geografiske, regionale kirker, som tilnærmet dekket provinsene i Sør-Afrika. Det betydde at hver regionalkirke fikk et visst etnisk særpreg,¹⁵ men hver kirke hadde et åpent medlemskap for alle døpte uavhengig av rase og stammetilhørighet. I samtlige konstitusjoner for de regionale kirker finnes derfor ingen artikkel som begrenser medlemskapet til en bestemt rase eller stamme. Problemet var imidlertid de tyske kirkene, som stilte seg negative til planen om en nasjonal luthersk kirke.

Ved første øyekast kan det se ut som om arkitektene for samlingen av de lutherske kirkene i Sør-Afrika fulgte boerkirkenes kirkestruktur og la Apartheid-ideologien til grunn for sine konstitusjonsforslag. Resultatet ble åpenbart hvite og svarte kirker. Men i de mange og lange unionsforhandlingene ble det aldri vurdert eller fremsatt forslag om en stor Apartheid-kirke.

Vi har fulgt utviklingen gjennom en rekke kirkemøter frem til dannelsen av ELCSA-SER og har påvist at siktemålet var en samling av alle lutherske kirker - uansett rase eller etnisk tilhørighet. Det var de tyske menighetene viss medlemmer sympatiserte med boernes rasepolitikk og Apartheid-ideologi, som ikke ville gå inn i et kirkefelleskap med afrikanske søsterkirker. Ved opprettelsen av en nasjonal luthersk kirke fryktet de tyske kirkene å miste bl.a. sin status som immigrasjonskirker. Derfor ønsket de å holde fast ved tysk språk og kultur, tyske skoler og institusjoner. Dette betydde også økonomisk støtte og kontinuerlig geistlig betjening fra tyske Landeskirchen (VLKD) av tyske menigheter i Sør-Afrika. I en integrert kirke måtte man regne med et felles kirkebudsjett og en felles kirkekasse.

Lenge var det et visst håp om at St. Olav, den norske menigheten i Durban - betjent med norske prester, og St. Johannes, den svenske (opprinnelig skandinaviske) menighet i Johannesburg - betjent med svenske prester, ville gå inn i ELCSA-SER, men også der bøyde man av. St. Johannes menighet sluttet seg til den tyske kirken *Evangelical Lutheran Church - Natal/Transvaal Synod*. St. Olav menighet i Durban ble stadig sterkere påvirket av den karismatiske bevegelse og er i dag tilsluttet utbryterkirken *Church of England*. På grunn av utflytting

mistet den norske menigheten i Marburg mange av sine norske medlemmer og er i dag en frittstående hvit menighet med en viss tilknytning til metodistkirken.

Etter etableringen av ELCSA-SER i 1960 fortsatte arbeidet med å etablere en nasjonal luthersk kirke i Sør-Afrika, og ved de årlige møtene i CCLF var dette den viktigste saken på sakskartet.

På dette tidspunktet ga flere kirkeledere uttrykk for engstelse med hensyn til den foreslåtte planen for regionale kirker. De så for seg en utvikling som lett kunne føre til dannelsen av etniske kirker - ikke bare svarte og hvite, men også stammekirker. Igjen påpekte man at løsningen måtte være en geografisk inndeling hvor menighetslemmer og menigheter med forskjellig språk, rase og stammetilhørighet ville tilhøre det samme bispedømmet. «Vi må lære av våre angelsaksiske naboer, så vi opplever "differentiation within unity",» ble det sagt.

Biskop P.G. Pakendorf, formann i CCLF, hevdet at den teologiske tenkningen som lå til grunn for konstitusjonsforslaget, må gjennomføres slik at det blir organisasjonsmessig enhet og ikke en rasesplittet kirke.¹⁶

Sekretæren for *Federation of Evangelical Lutheran Churches in South Africa* (FELCSA), Karlheim Schmale, uttalte at «vedtaket om å danne regionale kirker må betraktes som uheldig for samlingen av lutheranerne i Sør-Afrika til én kirke. Dette vil i virkeligheten sementere oppsplittingen av lutheranerne etter rase og etnisk tilhørighet».¹⁷

I den samtidige situasjon var det åpenbart en spenning mellom ideal og virkelighet.

Men svarte og hvite ledere som satset på en nasjonal luthersk kirke i Sør-Afrika, holdt stadig fast på målet om en kirke åpen for alle raser og stammer. De insisterte på at den åndelige og teologiske enheten mellom lutheranerne måtte manifestere seg i en organisatorisk enhet. For mange var dette et spørsmål om å overleve som luthersk kirke i Sør-Afrika. Ikke minst de afrikanske lederne var fast bestemt på at de hvite synodene ikke lenger måtte hindre dannelsen av en luthersk nasjonalkirke i Sør-Afrika.

Et annet problem som reiste seg i de videre unionsforhandlingene, var misjonsselskapenes og misjonærenes stilling. Misjonene ønsket å fortsette som selvstendige enheter parallelt med kirken. Derfor ville de både kalle og motta misjonærer og ha sine egne misjonærkonferanser, hvor bl.a. kirkens søknader om økonomisk støtte ville bli behandlet. Samtidig ville misjonærene delta i kirkens arbeid også som medlemmer av komiteer og styrende organer, men misjonærenes lønninger og arbeidsbudsjett skulle administreres av misjonsselskapene. Slik ville misjonene bli en «stat i staten». Løsningen ble at kallsmyndigheten ble overtatt av kirkene (regionalkirkene), og de fleste misjo-

nærkonferansene ble nedlagt. Regionalkirkene kunne derfor kommunisere direkte med misjonene og kirkene i Europa og USA.¹⁸

Et tredje problem under unionsforhandlingene var spørsmålet om kirkens vitnesbyrd inn i den politiske situasjon. Den sør-afrikanske teologen Wolfram Kistner, leder for den teologiske avdelingen i *Det sør-afrikanske kirkeråd* (SACC) hevdet at den alminnelige holdning blant lutheranere med europeisk bakgrunn i Sør-Afrika er at kirken ikke må blande seg i politikk - så lenge kirken uhindret kan forkynne evangeliet og forvalte sakramentene. Dette var holdninger også blant flere misjonærer i den eldre generasjon.¹⁹

Problemet ble drøftet i en rekke konferanser og studiegrupper i regi av CCLF og senere i FELCSA. Studieemnene var i første omgang sentrert omkring problemkomplekset «kirke og stat». Det kunne være sterk spenning mellom hvite og svarte. En afrikansk prest kunne spørre slik: «Hvordan kan vi tro på en Gud som ikke har interesse for vårt daglige liv? Hvorfor blir vi ikke verdsatt og respektert som mennesker? Hvordan skal jeg få mat til min familie? Hvorfor nektes svarte sør-afrikanere retten til å velge boplass og arbeidsplass, fotballag og gravsted? Hvilken støtte får vi fra vår lutherske kirke i alle disse saker? Hvordan kan kirken tie i denne urettferdige situasjonen?»²⁰

På en samling for prester og kirkeledere konkluderte rektor G. Lislud slik: «Et bevisst engasjement når det gjelder disse spørsmålene er ikke for alvor tatt opp av lutheranerne i dette landet. Vår innsats har vært konsentrert om å bygge stedegne kirker, men utfordringen til sosialetisk og politisk vitnesbyrd synes fremdeles å være ny for våre prester og kirkeledere. Våre studier viser at også dette er områder som hører med til *Missio Dei*, Guds misjon til verden. Er det da mulig å unndra seg dette ansvaret?»²¹ President A.W. Habelgaarn, lederen av Brødremenigheten i Sør-Afrika, uttalte på et møte i FELCSA: «Det viktigste for oss er å oppnå at de hvite må forstå og anerkjenne at svarte og halvhvite er mennesker og må aksepteres som mennesker.»²²

Mens teologer i de tyske kirker og misjoner hadde store vanskeligheter med å akseptere et slikt sosialetisk mandat, var det blant afrikanske prester og teologer en voksende forståelse for denne oppgaven, selv om man som kirke skulle bli beskyldt for å blande seg i politikken. Og de var bevisst at dette ville bli deres ansvar i de regionale kirkene.

For å markere lutheranernes vilje til å delta aktivt i det økumeniske arbeid i Sør-Afrika, tegnet biskopene H. Fosseus, P.G. Pakendorf og rektor G. Lislud seg som «charter members» av *Christian Institute* (CI) under ledelse av den reformerte presten og moderator Beyers Naude.²³ I sin kamp mot Apartheid-ideologien ble han fratatt kappe

og krage av sin egen kirke *Dutch reformed Church*. Den unge, fremragende lutherske teologen dr. Manas Buthelezi fra ELCSA-SER ble kalt som konsulent i samme institutt. Ved sitt missiologiske institutt innledet presteskolen LTC et nærmere samarbeid med CI og senere med SAAC. Fra da av ble LTC og dens ledelse gjenstand for spesiell oppmerksomhet fra det hemmelige politi i Sør-Afrika.

I 1963 vedtok kirkerådet i regionalkirken ELCSA-SER følgende uttalelse om rasediskriminering: «Enhver form for segregasjon og diskriminering basert på rase, farge eller etnisk opprinnelse er mot Guds vilje og mot evangeliet ...» Uttalelsen hører med til de tidligste erklæringene om rasespørsmål fra noe kirkesamfunn i Sør-Afrika.²⁴

LVF fulgte nøye utviklingen i Sør-Afrika, både gjennom CCLF og fra 1966 dens arvtager FELCSA, som også ble LVF's nasjonalkomite i Sør-Afrika. Medlemmer av staben i Geneve var ofte på besøk i det sørlige Afrika - særlig misjonssekretærene Arne Søvik, Carl-J. Hellberg og generalsekretær Carl Mau. LVF ga sin fulle støtte til arbeidet for luthersk samling i Sør-Afrika og ga store økonomiske bidrag til studiearbeid og konferanser i regi av FELCSA. I denne tiden etablerte LVF et nært samarbeid med LTC og dets missiologiske institutt.

3.2 Viktige konferanser

Den første av slike konferanser som tok opp hovedemnet «Kirke og stat», ble holdt på presteskolen på Umpumulo. Hele 70 hvite og svarte deltakere fra hele Sør-Afrika deltok. Også presteskolens 150 studenter ble med som aktive deltakere. Konferansen ble til i et samarbeid mellom FELCSA og LTC.²⁵

Konferansen samlet seg om temaet «Den lutherske lære om de to regimenter», og som foredragsholdere var innbudt professor Leif Aalen (Norge) og professor H.J. Birkner (Tyskland). Fra Sør-Afrika deltok teologene B. Engelbrecht (Sør-Afrika) og G. Lislerud. Afrikanske forelesere var rektor E.E. Mshana (Tanzania) og prestene L. Dlamini, O. Moela og C. Mngadi (Sør-Afrika). Etter to ukers intenst arbeid vedtok konferansen *Umpumulo Memorandum*, som konkluderer slik:

In its practical implementation this policy of separate development limit human rights of the non-white citizens as to the right of labour, the right of buying and owning property, the right of free and full education, the right of freedom of speech and of full participation in the political and social life. We, therefore, reject the Policy of Separate Development.²⁶

Dette var første gang det fra luthersk hold ble vedtatt en uttalelse som

direkte fordømte Apartheid-politikken og Apartheid-ideologien. *Umpumulo Memorandum* vakte stor oppmerksomhet i Sør-Afrika, men også i Europa og USA. De tyske kirkene i Sør-Afrika tok sterk avstand fra dokumentet og beklaget at det ble offentliggjort. Men blant afrikanske prester og kirkemedlemmer bidro det til større selvspekt og frimodighet til nye fremstøt i kirkens kamp for menneskeverd, frihet og rettferdighet. Endelig hadde lutheranerne talt med en klar fordømmelse av rasepolitikken i landet.²⁷

Året etter innkalte FELCSA til ny konferanse i Rustenburg, Transvaal, for på nytt å behandle den lutherske to-regimentslære og forholdet mellom kirke og stat i Sør-Afrika. Rektor G. Lislerud innledet med foredraget «The two Kingdom Doctrine and Umpumulo Memorandum». Andre forelesere var domprost Per Lønning (Norge) som foreleste om «Christianity and Politics in the Vision of Martin Luther», og professor H.E. Tödt (Tyskland) som i sitt foredrag tok opp emnet «Church-State Relationship - an Evaluation of Contemporary Theology». Med henblikk på den sør-afrikanske situasjon påviste professor Tödt tre grunnleggende bestemmelser i synet på mennesket - «retten til frihet, retten til likhet og retten til deltagelse». Begge de europeiske forelesere ga sin støtte til *Umpumulo Memorandum*, og konferansens budskap ble en oppfordring til de lutherske kirkene i Sør-Afrika om å gi sin fulle oppmerksomhet til «de offer, lidelser og urettferdigheter som pålegges befolkningen under den nåværende regjeringens politikk».²⁸

Den tredje konferansen i FELCSA-regi ble lagt til studiesenteret Hammanskraal i Transvaal i 1971. Studiemne var «Church Fellowship and Human Fellowship». Konferansens budskap sluttet slik: «The Church has the office to be the voice of the suffering and silent people in the society of which we are part. It has a critical function in society which we must exercise without fear according to the command of love. Part of this function is to approach the authorities frequently, directly and concretely on the needs of the people.»²⁹

Presset økte på medlemskirkene i FELCSA om å finne sammen til en luthersk kirke i Sør-Afrika. Kirkene møttes enda en gang og møtestedet ble Swakopmund i Namibia i 1975. Spenningen mellom hvite og svarte deltakere var påtakelig, og man diskuterte lenge spørsmålet om kristne som praktiserte Apartheid i gudstjenestlig sammenheng og i det daglige liv. Dermed ekskluderte de seg selv fra fellesskapet i de troendes forsamling, ble det hevdet. Budskapet fra Swakopmund ble en samling av tidligere erklæringer og endte med en sterk henstilling til medlemskirkene om å virkeliggjøre enheten i den lutherske kirken og våge et luthersk vitnesbyrd i den sør-afrikanske situasjonen. For

første gang brukte man begrepet *status confessionis* om kirkenes samtidige stilling i det sør-afrikanske samfunn. Slik ble Swakopmund-erklæringen en forløper for *status confessionis* dokumentet på LVF's generalforsamling i Dar-es-Salaam i 1977.³⁰

Under det langsommelige arbeidet med å etablere de regionale kirker samlet de tyske kirkene seg i 1965 i *United Evangelical Lutheran Church of South Africa (UELCSA)*. Den ble til som en føderasjon av to selvstendige lutherske kirker, nemlig *Evangelical Lutheran Church in South Africa, Cape Church* og *United Evangelical Lutheran Church in South Africa, Natal Transvaal Church*.³¹

UELCSA lyktes også å etablere en ordning med *Lutheran House of Studies* i Pietermaritzburg i Natal i samarbeid med *University of Natal*. Dermed fikk de tyske kirkene mulighet til å utdanne sine egne prester og ikke lenger kalle prester fra Tyskland. Det ble etablert et godt samarbeid mellom de teologiske presteskolene, Pietermaritzburg og Umpumulo, som på grunn av Apartheid-lovene offisielt bare kunne motta ikke-hvite studenter.³²

3.3 Etableringen av ELCSA

I begynnelsen av 70-årene var man i de regionale kirkene rede til handling når det gjaldt gjennomføringen av unionsplanene. De mange møter med de lange diskusjoner måtte få en ende. Man kunne ikke i det uendelige vente på de tyske kirkene. På FELCSA-møtet i april 1974 forelå det endelige utkastet til konstitusjon for en nasjonal luthersk kirke i Sør-Afrika, og i desember 1975 i Rustenburg, Transvaal, etablerte de fire regionale kirkene *Evangelical Lutheran Church in South Africa (ELCSA)* med et totalt medlemstall på 750.000.³³ De tyske kirkene var invitert, men avsto også denne gangen å gå inn i den nye kirken. ELCSA ble organisert i fire geografiske bispedømmer: Cape-Orange (hovedsakelig halvhvite menigheter med afrikaans og engelsk språk), South Eastern (hovedsakelig zulu-språklig), Northern (hovedsakelig Nord-Sotho og Venda som språk) og Western (hovedsakelig Tswana-språklig).

Et femte bispedømme ble opprettet året etter, i 1976, med flerspråklige menigheter i det store Johannesburg-området. Det ble kalt Central Diocese. Senere er det kommet til ytterligere to bispedømmer, nemlig Botswana Diocese og Eastern Diocese (Swaziland).

Hvert bispedømme har sitt bispedømmemøte, bispedømmeråd og velger sin egen biskop. Men konstitusjonen går videre og fastsetter en kirkeordning med et felles kirkemøte og kirkeråd, med generalsekretær og felles kirkebudsjett. Kirkens hovedkontor ble plassert i Johannesburg, hvor kirken har sitt hovedkvarter med kontorer og

konferansesenter.

Den opprinnelige planen fra 1960 om en føderasjon av regionale kirker, endte derfor som en «unionskirke» med felles organisasjon og ledelse. En av de fem biskoper velges av det felles kirkemøte som «presiding bishop» for en periode av seks år. Alle biskoper som ble valgt, var utdannet ved LTC. Den første «presiding bishop» ble biskopen for ELCSA-SER, P.B. Mhlungu.

ELCSA har ingen raseparagraf. Medlemskap i kirken er åpent for alle som vil motta eller har mottatt den kristne dåp. Den nye kirken ble også medlem av FELCSA, LVF, SACC, *All Africa Conference of Churches* og *World Council of Churches*. Slik markerte ELCSA allerede fra starten av sin økumeniske profil.

3.4 Tyske immigrasjonskirker og deres lagnad

I 1984 nedsatte LVF en delegasjon på tre medlemmer - biskop H. Stolz (Tyskland), LVF's generalsekretær Carl Mau og biskop Gunnar Lisle-rud - for å besøke hvite lutherske menigheter og kirker i Sør-Afrika og Namibia. Målet var å påvirke dem til å søke medlemskap i ELCSA, men også offentlig å ta avstand fra Sør-Afrikas Apartheid-politikk.³⁴ Det lyktes ikke, og under LVF's generalforsamling i Budapest i 1985 ble *Evangelical Lutheran Church - Cape Church* og *Evangelical Lutheran Church-South West Africa* suspendert som medlemmer av LVF. *Evangelical Lutheran Church-Natal/Transvaal* hadde ennå ikke fått sendt sin søknad om medlemskap.³⁵

Presset av den senere politiske utviklingen i landet har de tyske kirkene i Sør-Afrika selv tatt opp spørsmålet om kirkesammenslutning med ELCSA, men de stiller som forutsetning at de hvite kirkene kommer inn som et eget «flytende bispedømme» med menigheter spredt rundt i ELCSA's bispedømmer. Det betyr at de vil ha sin egen hvite biskop, sine hvite prester, sine hvite kirkehus, sine hvite prestelønninger og sitt eget hvite kirkebudsjett. Slike betingelser er uakseptable for ELCSA, siden dette ville tolkes som knefall for den rasefilosofi som unionsbevegelsen har bekjempet helt fra begynnelsen. En slik svikt ville bety fornektelse av det bibelske menneskesyn som man har kjempet for, gjennom de mange år med forhandlinger og konferanser.

Oppgaven med å samle samtlige lutherske kirker i Sør-Afrika er ikke fullført. Hvite lutherske kirker bekjenner et åndelig fellesskap med sin svarte søsterkirke, ELCSA, på grunnlag av felles luthersk arv, men de er ikke villige til å gå inn i et konstitusjonelt fellesskap. Derfor venter den nasjonale lutherske kirke fortsatt på sine hvite brødre og søstre i en nasjonal luthersk kirke som helt siden den ble eta-

blert, har vært åpen for alle raser.

I dagens Sør-Afrika er den politiske Apartheid-ideologien i ferd med å sprekke også blant tyske immigranter. Men ennå fastholdes i praksis segregasjonslinjen. Tyske lutheranere i Sør-Afrika vil fortsatt ha tyske (hvite) menigheter og tyske (hvite) kirkesamfunn. De er ikke villige til å integreres i de geografiske bispedømmene i ELCSA.

Noter

1. Jf Nelson Mandela, *Long Walk to Freedom*, Great Britain 1994, 578-580.
2. Gunnar Lislrud (red), *United Testimony - Church Practice and Discipline*, Durban 1962.
3. Jf Gunnar Lislrud, *The Confessional Problem in the Younger Churches*, avhandling, Luther Theological Seminary, St. Paul USA 1957.
4. Når lutheranerne ikke gikk med ved etableringen av Federal Seminary i Port Elisabeth i begynnelsen av 1960-årene, så var grunnen at de lutherske kirkene i Sør-Afrika hadde et sterkt behov for først å styrke fellesskapet seg imellom og lære sin teologiske arv og forskjellige tradisjoner å kjenne.
5. Minutes of the Preparatory Assembly, Durban November 14-15, 1957.
6. Minutes of the Christianenburg Assembly for Formation of Regional Churches and a Federation of Evangelical Lutheran Churches in Southern Africa, New Germany, Natal, October 16-19, 1958.
7. Biskop Helge Fosseus fra Den svenske synoden holdt foredrag over emnet «Is it possible for Lutherans of All Races to form One United Church?»
8. I brevet fra Student Representative Council heter det videre: «The splinter groups in our family do not help to heal the wounds. Furthermore, they have robbed us here in South Africa of the joy of belonging to one fraternity. Again the cause of Lutheranism has suffered a great setback through these differences. One often wonders if Lutheranism will survive and expand in such a divided state.»
9. To av de hvite delegatene slo lag med de svarte og nót måltidet og fellesskapet ved den lokale afrikanske skolen.
10. Christianenburg, op.cit., s. 8-9.
11. Minutes - Constituent Assembly-Evangelical Lutheran Church (Zulu-Xhosa-Swazi Region) 5th-10th July, 1960, - Kwa Mondi Eshowe, Zululand.
12. Ibid., s. 4.
13. Vedtaket om etableringen av den nye kirken lyder: «Synod by Synod, all the delegates from the Mankankanana Lutheran Synod, the Zulu-Xhosa-Swazi Synod, the Swedish Lutheran Synod and the Norwegian Lutheran Zulu Synod, respectfully rose to signify their agreement and the Synod heads spoke on behalf of their respective synods, pledging merger with the other groups in the new Evangelical Lutheran Church.» Deretter følger ordene: «That the Evangelical Lutheran Church be hereby constituted.» Par.VI,A I Minutes, s.10.
14. Christianenburg, op.cit., s. 10.
15. Jf Minutes from ELCSA-SER, Dialogue 1971. Se også Anne Hege Grung, *ELCSA's sørostlige bispedømme - en Inkathakirke?* Hovedoppgave i kirkehistorie høsten 1989 ved Det teologiske fakultet, Oslo.
16. Jf P.G. Pakendorf i *Credo* 1966, s. 19-20. Se også P. Beyerhaus, «Unsere missionarische Aufgabe und Konstituierung der Regionalkirche in Transvaal» i

- Evangelische Missions-Zeitschrift*, Vol XX nr 1, 1963. Likeledes P. Beyerhaus' foredrag «Lutheran Message in Present Day Society» på Missionary Fellowship Days i Durban, November 11-12, 1965. Se Minutes s. 9.
17. K.-H. Schmale i *Lutheran World* 1974, s. 3.
 18. Gunnar Lislørud, «Witness of the Young Church confronting Traditions from a Missionary Era», Johannesburg May 15, 1964. Foredrag holdt på Christian Council of South Africa, s. 5.
 19. Jf Wolfram Kistner, «The Problem of Political Witness of the Church», foredrag holdt på Missionary Fellowship i Durban, November 1995. Se også hans artikkel «Contribution of Lutheran Theology on Ecumenism in Southern Africa» i G. Scriba (red), *Lutheran Theology in South Africa, Papers of a Theological Conference*, Pietermaritzburg 1993, s. 130-59.
 20. Gunnar Lislørud, «Affirmation on God's Mission», foredrag på Missionary Fellowship Days, Durban November 1-2, 1966.
 21. *Ibid.* s. 2-4.
 22. Se LWF Executive Committee, 1972, Agenda Exhibit B.
 23. Se Gunnar Lislørud, «Kirke og stat i Sør-Afrika» i *TTK* 1969, s. 196-222.
 24. Minutes - Church Council ELCSA-SER, 1963.
 25. *Report on Pastoral Institute*, Umpumulo April 3-14, 1967.
 26. *Ibid.* s. 223. *Umpumulo Memorandum* er trykt som vedlegg til Lislørud «Kirke og stat» op.cit., s. 220ff.
 27. Til diskusjon omkring *Umpumulo Memorandum* se:
 - * Wolfram Kistner, «Der Hintergrund des Umpumulo Memorandum» i Ulrich Duchrow (red) *Zwei Reiche und Regimente*, Gutersloh 1977, s.161ff.
 - * Wolfram Kistner, «The Contribution of Lutheran Theology on Ecumenism in Southern Africa» op.cit., s. 30-59.
 - * Carl-I. Hellberg, *A Voice of the Voiceless*, Lund 1979, s. 84-93.
 Blant de negative reaksjonene nevnes:
 - * Brev fra Praeses Hahne fra den tyske ELCSA-Hermannsburg til Lislørud, 1967: «Thus they demand that a uniform political opinion should form the basis of the unity of the Lutheran Church and not only the unity in doctrine and preaching.»
 - * Ernst Tscheuschner: «Solange die Kirche das Evangelium predigen durfe, heisst es, habe sie kein Recht sich in das Weltliche Regiment einzutreten.» *Die Brücke - Vierteljahrschrift für evangelische Mission im südlichen Afrika*, Februar 1968 s. 8-9.
 - * Statement of Ministers Conference of the Cape Church regarding Umpumulo Memorandum: «The application of the two Kingdom Doctrine to the problem of separate development is not substantiated with theological reasons.» Oversendt rektor Lislørud i brev av 8.8.1967 fra praeses H.van Delft.
 28. *Report Church Leaders Convocation*, Rustenburg April, 1968.
 29. Jf Carl-I. Hellberg, op.cit., s. 119ff.
 30. *Ibid.* s. 144ff.
 31. Jf Georg Scriba / Gunnar Lislørud, «Lutheran Missions and Churches in South Africa» i *History of the Christian Churches in South Africa*, op.cit., s. 9ff.
 32. G. Wittenberg, «The History and Challenges of theological Education in Pietermaritzburg» i *Lutheran Theology in Southern Africa*, op.cit., s. 1ff.
 33. Carl-I.Hellberg, op.cit., s. 156.
 34. Jf. rapporten «LWF Visitation Team to South Africa and Namibia, February 11.-22, 1984.»

35. *LWF Report*, Budapest 1984, Statement on Southern Africa: «Regretfully concluding that no satisfactory fulfillment of this goal has as yet been achieved, FINDS that those churches have in fact withdrawn from the confessional community that forms the membership in the Lutheran World Federation. Therefore, the Assembly is constrained to SUSPEND THE MEMBERSHIP of the above churches, intending that such action serve as a help for those churches to come to clear witness against the policy of apartheid (separate development) and to move to visible unity of the Lutheran churches in Southern Africa.»

Gunnar Liserud, f. 1921, d. 1998. Cand.theol. MF 1948, M.TH. Luther Seminary, USA 1957, M.D. University of South Africa 1960. Misjonsprest i Sør-Afrika (American Lutheran Church/Schreudermisjonen) 1949-1968, dosent Luther Theological College, South Africa 1958-1960, rektor ved samme institusjon 1960-1968. Sokneprest i Holmen 1968-1976, biskop i Borg bispedømme 1977-1990.

Sekretær for Co-operating Lutheran Missions in Natal, medlem av unionskomiteen Advisory Board, formann for Den teologiske kommisjon ELCSA-SER, studieleder for ELCSA-SER og CCLF, redaktør for kirkebladet *Isithunywa* (zulu) og det teologiske tidsskriftet *Credo* (engelsk og afrikaans). Medlem av studiekommisjonen for LVF. Redaktør av flere bøker og utgitt en rekke artikler om missiologiske og teologiske emner på flere språk.

Lutheran merger in South Africa

Part II: Apartheid and church unity

During the period 1948-1994 the National Party representing the Boer community in South Africa ruled the nation as the majority party in the white parliament and the Boer Government could enforce its policy of Apartheid i.e. separate development.

After World War II the fast growing Lutheran churches and synods started merger negotiations, and in 1960 the Evangelical Lutheran Church in South Africa - South Eastern Region (ELCSA-SER) was established. In 1975 five regional churches merged together and formed the Evangelical Lutheran Church in South Africa (ELCSA) with 750.000 members. Membership was open to all baptized without any restriction as to race or tribal background. The Church was established with five geographical dioceses with headquarter in Johannesburg.

Historically the German community in South Africa has maintained close relationship to the Boer population, and the great majority of German settlers have supported the Apartheid-ideology. During the union negotiations the German Lutheran churches decided to remain outside the mergers in 1960 (ELCSA-SER) and 1975 (ELCSA), maintaining that church unity within the Lutheran tradition does not depend upon constitutional unity, but of theological (spiritual) unity.